

XVII a. ANONIMINIO RANKRAŠTINIO ŽODYNO *Lexicon Lithuanicum* VOKIEČIŲ KALBOS DAIKTAVARDŽIO DŪRINIŲ LIETUVIŠKIEJI ATITIKMENYS

Lithuanian equivalents of German nominal compounds in an anonymous German–Lithuanian manuscript from the 17th century *Lexicon Lithuanicum*

Anotacija. Šiame straipsnyje nagrinėjami XVII a. viduriu datuojamo anoniminio vokiečių–lietuvių kalbų rankraščinio žodyno *Lexicon Lithuanicum* vokiečių kalbos dūrinių darybiniai atitikmenys lietuviškoje žodyno dalyje. Pirmiausia straipsnyje aptariami lietuviškieji atitikmenys, kurie yra paprastieji žodžiai (simplicijos) ir žodžių junginiai (sintagmos), po to aprašomi žodžiai, į lietuvių kalbą išversti vediniais ir sudurtiniais daiktavardžiais. Kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiamas palyginimas su kitų rankraštinų 17–18 a. dvikalbių žodynų (C ir B) tyrimų rezultatais. Vokiečių kalbos dūrinių analizei pasitelkti 1208 žodžiai, išversti į lietuvių kalbą.

Kaip parodė tyrimas, didžiąją žodyne užfiksuotų vokiečių kalbos dūrinių dalį atitinka lietuviškieji paprastieji žodžiai ar žodžių junginiai. Beveik perpus mažiau užfiksuota vokiečių kalbos kompozitus atitinkančių vedinių, iš kurių didžioji lietuvių kalbos žodžių dalis yra priesagų vediniai. Vokiečių kalbos sudurtinius daiktavardžius atitinkantys lietuvių kalbos dūriniai sudaro tik apie dešimtadalį atitkmenų, paprastai atitinkantys N+N tipo darybą.

Raktažodžiai: lietuvių kalba; vokiečių kalba; žodžių daryba; daiktavardžio dūriniai; vediniai; darybiniai atitikmenys.

Abstract. This paper analyses Lithuanian equivalents of German nominal compounds in an anonymous bilingual dictionary of the 17th century *Lexicon Lithuanicum*. 1208 words translated into Lithuanian were used for the analysis of the German compounds. Firstly, the article focuses on the Lithuanian equivalents, which are simple words (simplicias) and word phrases (syntagms), then the German words translated into Lithuanian as derivatives and compound nouns are described. The presented data are compared with the research results of other manuscripts (bilingual dictionaries C and B) from the 17th–18th centuries.

According to the research data, the majority of the German nominal compounds recorded in the dictionary were translated into Lithuanian by simple words or syntagms. Almost a half of the German compounds were rendered into Lithuanian as derivatives, very often represented by suffixation. Lithuanian

compound nouns, which serve as equivalents of German compounds make up only about 10 percent of the analyzed words, and are usually represented by N+N word-formation type.

Keywords: Lithuanian; German; word-formation; nominal compounds; derivatives; Lithuanian equivalents.

1. Įvadas

XVII a. viduriu datuojamas anoniminis vokiečių-lietuvių kalbų rankraštinis žodynas *Lexicon Lithuanicum* (toliau – Lex) laikomas pirmuoju leksikografijos paminklu Mažojoje Lietuvoje, vertingu dėl gyvosios to meto kalbos žodžių gausos, taip pat dėl įvairios žodyno leksinės ir darybinės sinonimikos. Kaip rodo rankraščio pavadinimas, žodyno autorius iki šiol nėra žinomas, tiesa, dėl autorystės mokslininkai yra pateikę įvairių pamąstymų (plg. Cita-vičiūtė 2008, 266; 2009, 32–33; Drotvinas 1987, 10), vis dėlto linkstama manyti, kad šį leksikografijos veikalą galėjo rengti keli bendraautoriai (Drotvinas 1987, 12–15, 18; Urbutis 1990, 184).

Lex, kurio tekstą sudaro 225 puslapiai (113 lapų), o jo registrą – 9200 vokiškų žodžių bei 7200 lietuviškų atitikmenų (Drotvinas 1987, 10, 19), žodžių darybos aspektu nėra plačiai tyrinėtas, nors apie daiktavardinius vokiečių kalbos dūrinius tyrimų jau esama. Mokslo publikacijose pateikiama vokiškosios Lex dalies sudurtinių daiktavardžių morfologinės ir sintaksinės-semantinės sandaros apžvalga (plačiau žr. Jarmalavičius, Stundžia 2015, 231–248; Jarmalavičius 2016, 54–67), tačiau apie dūrinių lietuviškuosius atitikmenis tyrimų nėra atlikta. Todėl šio straipsnio tikslas yra aprašyti vokiečių kalbos dūrinių atitikmenų lietuviškoje žodyno dalyje darybinę sandarą.

Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

- 1) išanalizuoti vokiečių kalbos dūrinių lietuviškųjų atitikmenų darybinę sandarą;
- 2) nustatyti lietuviškųjų atitikmenų darybinius tipus;
- 3) analizės duomenis palyginti su kitų 17–18 a. rankraštinių žodynų (C ir B) tyrimų faktais.

Straipsnyje tyrimo duomenys pateikiami šia tvarka: pirmiausia aptariami lietuviškieji atitikmenys, kurie yra paprastieji žodžiai (simplicijos) ir žodžių junginiai (sintagmos), po to aprašomi žodžiai, į lietuvių kalbą išversti vediniais ir sudurtiniais daiktavardžiais, siekiant nustatyti vyraujančius darybos tipus. Neretai vokiškieji dūriniai Lex verčiami keliais žodžiais, kurie darybos požiūriu yra įvairūs, todėl paskutinė šio straipsnio dalis skirta mišrios darybinės sandaros lietuviškųjų atitikmenų apžvalgai.

Analizuojant vokiečių kalbos dūrinius ir jų lietuviškuosius atitikmenis ir tikslinant šių žodžių reikšmes bei darybinius faktus naudotasi šiais leksikografijos šaltiniais: 2019 m. Nijolės Čepienės *XVI–XXI a. lietuvių kalbos germanizmų ir jų darinių žodynu*, 1882 m. ir 1883 m. Hermanno Frischbiero *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge*, elektroninėmis Lietuvių kalbos (www.lkz.lt) bei J. ir W. Grimmo (<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>) žodynų versijomis

2. Vokiečių kalbos daiktavardžio dūrinių darybiniai atitikmenys lietuviškoje Lex dalyje

Šioje straipsnio dalyje apžvelgiami Lex vokiečių kalbos daiktavardinių dūrinių lietuviški atitikmenys, taip pat kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiamas palyginimas su kitų rankraščių dvikalbių žodynų (17 a. C ir 18 a. B) tyrimų rezultatais.

Reikėtų patebėti, kad ne visi žodyne užfiksuoti vokiečių kalbos kompozitai išversti į lietuvių kalbą arba jie randami tik pavienių žodžių junginių paaishkinimuose be tiesioginio jų vertimo. Tiesa, tokių žodžių nėra daug. Iš Lex registruotų 1208 dūrinių, sudarančių apie 13% visos žodyno vokiškosios dalies leksikos, tik 11 daiktavardžių žodžių sąrašė ir priedašuose pateikiami be vertimo arba tam tikrų dalykų aprašymuose išversti netiesiogiai, pvz., *Fechtboden* Lex 34a ‚patalpa kovos pratyboms‘, *Fensterkopf* [Fensterkopf] Lex 35 ‚lenta ant lango apvadų‘, *Fischbein* Lex 36 ‚žuvų kaulai, banginio ūsas‘, *Heublumen* Lex 49 ‚laukų, pievų gėlės (žolės)‘, *Lastvieh* Lex 57a ‚galvijai kroviniams nešti ar tempti‘, *Marmorstein* Lex 60a ‚marmuro akmuo‘, *Regenwolke* Lex 70a ‚lietaus debesys‘, *Seehund* Lex 79 ‚ruonis‘, <enge Wurmloch [Wurmlöcher] im Vieh> ‚inkštiras‘ <ankštiras> Lex 30, <Pferdstrich über den Rücken> ‚pelės takas‘ <pelės takas> Lex 67a, <Stertz [Sterz] darin die Schwanzfeder seyn [sein]> ‚sturplis (paukščio uodegos plunksnų vieta)‘ <sturplis> Lex 84. Į dūrinių analizę, išskyrus aptartuosius atvejus, įtraukti tik žodžiai, turintys lietuviškus atitikmenis, bei kompozitai su autoriaus nuoroda į kitą žodį, vokiečių kalbos sinonimą.

Lex vokiškieji daiktavardžių dūriniai verčiami į lietuvių kalbą paprastaisiais žodžiais, vediniais, žodžių junginiais ir dūriniais. Kadangi žodyne vokiečių kalbos kompozitai gali turėti kelis lietuviškus atitikmenis, todėl žodis gali būti išverstas paprastuoju žodžiu ir vediniu ar žodžių junginiu, vediniu ir dūriniu, rečiau sintagma ir vediniu ar dūriniu. Pasitaiko retų atvejų, kai žodyne vokiečių kalbos dūriniui pateikiami trejopu vertimu: simplicita, sintagma ir derivatu (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. *Lex vokiečių kalbos dūrinių lietuviškieji atitikmenys*

lietuvių kalbos atitkmenys	skaičiais	procentais
paprastieji žodžiai	521	57,7
žodžių junginiai	162	
paprastieji žodžiai ir žodžių junginiai	8	
vediniai	355	29,7
dūriniai	116	9,7
paprastieji žodžiai ir vediniai	24	2,9
vediniai ir dūriniai	5	
žodžių junginiai ir vediniai	2	
žodžių junginiai ir dūriniai	2	
paprastieji žodžiai, vediniai ir žodžių junginiai	2	
Iš viso: 1197		100

2.1 Lex vokiškųjų dūrinių atitikmenys lietuvių kalbos paprastieji žodžiai ir žodžių junginiai

Kaip parodyta 1 lentelėje vokiečių kalbos sudurtiniai daiktavardžiai verčiami paprastaisiais žodžiais, neretai ir skoliniais, plg.:

Vok. N+N dūrinys *Abend-mahl* ‚vakarienė‘ (← *Abend* ‚vakaras‘ + *Mahl* ‚valgis, valgymas‘) <Abendmahl> ir paprastasis žodis sl. *večerė* ‚vakarienė‘ <weczere> Lex 2;

vok. N+N dūrinys *Birke-n-wasser* ‚beržų sula‘ (← *Birke-n* ‚beržų‘ gen. pl. + *Wasser* ‚vanduo‘) <Birckwaßer> ir lie. paprastasis daiktavardis *sula* <Sulla> Lex 18;

vok. N+N dūrinys *Dorn-busch* ‚dygliakrūmis‘ (← *Dorn* ‚spyglis, dyglis‘ + *Busch* ‚krūmas‘) <Dornpusch> ir lie. paprastasis žodis *erškėtis* <erškėtis> Lex 24;

vok. N+N dūrinys *Holz-wurm* ‚trandis‘ (← *Holz* ‚mediena, malkos‘ + *Wurm* ‚kirmėlė‘) <Holtzwurm> ir papratieji žodžiai lie. *kirvarpa*¹ ir sl. *patranka* ‚kinivarpa, trandis‘ <Kirwarpa, patranka> Lex 51;

vok. N+N dūrinys *Ochse-n-stall* ‚jaučių tvartas‘ (← *Ochse-n* ‚jaučių‘ gen.

¹ Panašaus tipo žodžiai, turintys neaiškų (unikalų) kamieną, žodžių darybos teorijoje nelaikomi dūriniais (Urbutis 2009, 143–144; Jarmalavičius, Straižytė 2020, 120–122).

- pl. + *Stall* ‚tvartas‘) <Ochsenstall> ir paprastieji žodžiai lie. *tvartas* ir germ. *staldas* <twartas, staldas> Lex 66;
- vok. N+N dūrinys *Tanne-n-zapfen* ‚kėnio kankorėžis‘ (← *Tanne-n* ‚kėnių‘ gen. pl. + *Zapfen* ‚(eglės) kankorėžis‘) <Thannzapff> ir paprastieji žodžiai sl. *čyčka* ir lie. *skuja* <Czyczka, Skuja> Lex 87;
- vok. A+N dūrinys *Bar-geld* ‚grynieji pinigai‘ (← *bar* ‚grynas‘ + *Geld* ‚pinigas, pinigai‘) <Baargeld> ir paprastasis žodis germ. *pinigai* <penigai> Lex 12);
- vok. A+N dūrinys *Frei-herr* ‚baronas‘ (← *frei* ‚laisvas‘ + *Herr* ‚ponas‘) <Freyherr> ir paprastasis žodis sl. *bajoras* <bajoras> Lex 37a;
- vok. A+N dūrinys *Neu-mond* ‚jaunatis, jaunas mėnuo‘ (← *neu* ‚naujas‘ + *Mond* ‚mėnuo‘) <Neumond> ir lie. paprastasis žodis *jaunas* <jaunas> Lex 64a;
- vok. A+N dūrinys *Warm-bad* ‚šilta vonia‘ (← *warm* ‚šilta‘ + *Bad* ‚vonia, pirtis‘) <Warmbad> ir paprastasis žodis sl. *čeplyčia* ‚karštųjų versmių kurortas‘ <Czeplicze> Lex 103;
- vok. V+N dūrinys *Back-haus* ‚kepykla‘ (← *backen* ‚kepti‘ + *Haus* ‚namas‘) <Backhauß> ir paprastasis žodis sl. *pečius* ‚krosnis‘ <peczus> Lex 12a;
- vok. V+N dūrinys *Heb-e-baum* ‚svertas‘ (← *heben* ‚kelti‘ + IF *-e-* + *Baum* ‚medis‘) <Hebebaum> ir lie. paprastasis žodis *vėzdas* <wiedzdas> Lex 46a;
- vok. V+N dūrinys *Schenk-kammer* ‚šinkkamarė, smuklė‘ (← *schenken* ‚(į)pilti (gėrimo)‘ + *Kammer* ‚kamara, kambarys‘) <Schenckkammer> ir paprastasis žodis germ. *šinkkamarė* <šinkkammare> Lex 74a;
- vok. V+N dūrinys *Schreib-feder* ‚rašymo plunksna‘ (← *schreiben* ‚rašyti‘ + *Feder* ‚plunksna‘) <Schreibfed[er]> ir lie. paprastasis žodis *plunksna* <plunksna> Lex 77;
- vok. P+N dūrinys *Auf-wasser* ‚antledis‘ (← *auf* ‚ant‘ + *Wasser* ‚vanduo‘) <Auffwaßer> ir lie. paprastasis žodis *ampalas* <ampalas> Lex 10.

Beveik tris kartus rečiau nei paprastaisiais žodžiais vokiečių kalbos dūriniai žodyne verčiami sintagmomis (žr. 1 lentelę), plg.:

- Vok. N+N dūrinys *Blut-wurst* ‚kraujinė dešra‘ (← *Blut* ‚kraujas‘ + *Wurst* ‚dešra‘) <Blutwurst> ir lie. žodžių junginys *kraujinė dešra* <Kraujinne dešra> Lex 19;
- vok. N+ N dūrinys *Gäns-e-laus* ‚žąsų utėlė‘ (← *Gäns-e* ‚žąsų‘ gen. pl. + *Laus* ‚utėlė‘) <Ganßlauß> ir lie. žodžių junginys *vievesa yra juoda* <wiewesa yra jūda> Lex 39;

- vok. N+N dūrinys *Geburt-s-stunde* ‚gimimo valanda‘ (← *Geburt* ‚gimimas‘ + IF -s- + *Stunde* ‚valanda‘) <Geburts stunde> ir lie. žodžių junginys *adina užgimimo* <Adina Uzgimmimo> Lex 39a;
- vok. N+N dūrinys *Liebe-s-trunk* ‚meilės gėrimas‘ Lex 59 (← *Liebe* ‚meilė‘ + IF -s- + *Trunk* ‚gėrimas‘) <Liebestrunck> ir lie. žodžių junginys *meilės gėrimas* <meiles gerimas> Lex 59;
- vok. V+N dūrinys *Bau-zeug* ‚dailidės įrankiai‘ (← *bauen* ‚statyti‘ + *Zeug* ‚įrankiai, reikmenys‘) <Bauzeug> ir lie. žodžių junginys *rikai cimer-ninko* <Rikai cimmerninko> Lex 13;
- vok. V+N dūrinys *Bet-stunde* ‚maldos, meldimosi valanda‘ (← *beten* ‚melstis‘ + *Stunde* ‚valanda‘) <Bethstunde> ir lie. žodžių junginys *poteriaus stundas* <Poteraus stundas> Lex. 16a;
- vok. V+N dūrinys *Dank-lied* ‚padėkos giesmė‘ (← *danken* ‚dėkoti‘ + *Lied* ‚daina, giesmė‘) <Dancklied> ir lie. žodžių junginys ‚dėkavonės giesmė‘ <dekawones giesme> Lex 22a;
- vok. A+N dūrinys *Neu-jahr* ‚nauji metai‘ (← *neu* ‚nauji‘ + *Jahr* ‚metai‘) <Neujahr> ir lie. žodžių junginys *naujas metas* <naujas metas> Lex 64a.

Žodyne užfiksuoti 8 vokiečių kalbos N+N tipo dūriniai, kurių lietuviški atitikmenys yra paprastieji žodžiai ir žodžių junginiai (žr. 1 lentelę), plg.:

- vok. N+N dūrinys *Bauch-wehe* ‚pilvo skausmas‘ (← *Bauch* ‚pilvas‘ + *Wehe* ‚skausmas‘) <Bauchwehe> ir lie. žodžių junginys *pilvo skaudėjimas* ir papratis žodis *ruopės* <pilvo skaudėjims, rūpės> Lex 13;
- vok. N+N dūrinys *Beutner-strick* ‚drevininko kopimo virvė‘ (← *Beutner* ‚drevininkas, miško bitininkas‘ + *Strick* ‚virvė‘) <Beutnerstrick> ir lie. papratis žodis *geinis* ir žodžių junginys *(lunkų virvė) su kurai į medį kopia* <geinis, (lunku wirwe) su kur[e] y medi kopa> Lex 16a;
- vok. N+N dūrinys *Hirn-schädel* ‚kiaušas, kaukolė‘ (← *Hirn* ‚smegenys‘ + *Schädel* ‚kaukolė kiaušas‘) <Hirnschedel> ir lie. žodžių junginys *galvos kiaušis* ir papratis žodis *kiaušė* <Galvos Kiaušis, Kiauše> Lex 50;
- vok. N+N dūrinys *Wasser-woge* ‚vandens banga‘ (← *Wasser* ‚vanduo‘ + *Woge* ‚banga‘) <Wasserwog> ir lie. papratis žodis *banga* ir žodžių junginys *vandenio vilnis* <Banga, wandenio wilnis> Lex 103a.

Lex, kaip C ir B, dažniausiai vokiečių kalbos dūrinius atitinka lietuviškieji paprastieji daiktavardžiai ir žodžių junginiai, kurie Lex sudaro kiek ma-

žiau nei 58% analizuotų žodžių, tačiau C ir B tokių vokiškųjų dūrinių atitmenų lietuviškoje dalyje yra daugiau: C beveik du trečdaliai (65%), o B 71,4% (plačiau žr. Stundžia, Jarmalavičius 2019, 68–69).

2.2 Lex vokiškųjų dūrinių atitikmenys lietuvių kalbos vediniai

Kaip matyti iš 1 lentelės, mažiau nei trečdalis vokiškųjų daiktavardžių dūrinių lietuvių kalba Lex yra perteikti vediniais, kurių didžioji dalis yra priesagų derivatai (žr. 2 diagramą), plg.:

vok. N+N dūrinys *Abend-mahlzeit* ‚vakarienė‘ (← *Abend* ‚vakaras‘ + *Mahlzeit* ‚valgymas‘) <Abendmahlzeit> ir lie. priesagos *-ienė* vedinys *vakarienė* (← *vakaras*) <wakarenie> Lex 2;

vok. N+N dūrinys *Amt-mann* ‚valdininka, pareigūnas‘ (← *Amt* ‚tarnyba, įstaiga‘ + *Mann* ‚vyras‘) <Amtman> ir lie. priesagos *-ninkas* vedinys *urėdninkas* (← sl. *urėdas* ‚pareigūnas, prievaizdas‘) <Uriedninkas> Lex 5;

vok. N+N dūrinys *Bier-bruder* ‚geriantis daug alaus, girtuolis‘ (← *Bier* ‚alus‘ + *Bruder* ‚brolis‘) <Bierbrud> ir lie. priesagos *-uklis, -ė* vedinys *girtuklis, girtuoklis* (← *gerti*) <Girtuklis> Lex 17a;

vok. N+N dūrinys *Bock-fleisch* ‚ožiena‘ (← *Bock* ‚ožys‘ + *Fleisch* ‚mėsa‘) <Bockfleisch> ir lie. priesagos *-iena* vedinys *ožiena* (← *ožys*) <Ožiena> Lex 19;

vok. N+N dūrinys *Bruder-s-sohn* ‚brolėnas, sūnėnas‘ (← *Bruder-s* ‚brolio‘ gen. sg. + *Sohn* ‚sūnus‘) <Brudersohn> ir lie. priesagos *-ykas* vedinys *brolykas* (← *brolis*) <Brolykas> Lex 20;

vok. N+N dūrinys *Dorn-strauch* ‚spygliuotis krūmas‘ (← *Dorn* ‚spyglys, dyglys‘ + *Strauch* ‚krūmas‘) <Dornstrauch> ir lie. priesagos *-ynas* vedinys *erškėtynas* (← *erškėtis*) <Erškėtinas> Lex 24;

vok. N+N dūrinys *Eiche-n-holz* ‚ažuolo mediena, malkos‘ (← *Eiche-n* ‚ažuolų‘ gen. pl. + *Holz* ‚mediena, malkos‘) <Eichenholtz> ir lie. priesagos *-inė* vedinys *qžuolinė* (← *qžuolas*) <Auzolinne> Lex 27;

vok. N+N dūrinys *Haber-stroh* ‚avižiena, avižienojai‘ (← *Haber* ‚avižos‘ + *Stroh* ‚šiaudas, -ai‘) <Haberstroh> ir lie. priesagos *-oja* vedinys *avižienoja* (← *avižiena*) <Awizenoje> Lex 45;

vok. N+N dūrinys *Harn-röhre* ‚šlaplė (organas)‘ (← *Harn* ‚šlapimas‘ + *Röhre* ‚vamzdelis‘) <Harnröhre> ir lie. priesagos *-eklis* vedinys *myžeklis* (← vlg. *myžti* ‚šlapintis‘) <Myzeklis> Lex 46;

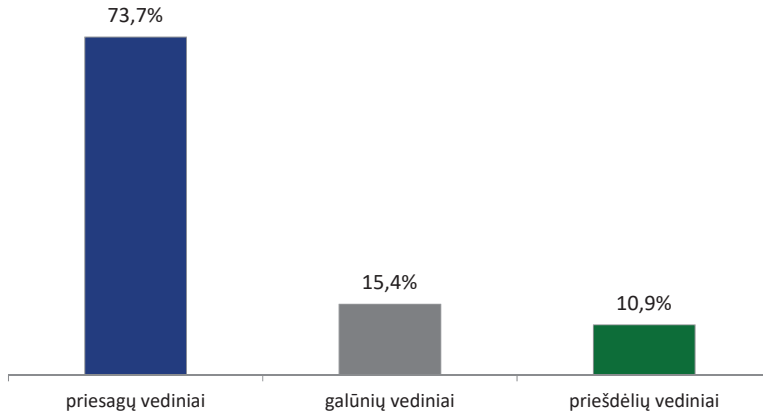
vok. N+N-er dūrinys *Hut-macher* ‚skrybėlininkas‘ (← *Hut* ‚skrybėlė‘ + *Mach-er* ‚darytojas‘ ← *machen* ‚daryti‘) <Hutmacher> ir lie. pries-

- sagos *-ininkas* vedinys *kepurininkas* (← *kepurė*) <Keppurninks> Lex 51a;
- vok. N-er+N dūrinys *Weber-baum* ‚audimo staklių riestuvas‘ (← *Web-er* ‚audėjas‘ ← *weben* ‚austi‘ + *Baum* čia: ‚svertas‘) <Weberbaum> ir lie. priesagos *-uvas* vedinys *riestuvas* (← *riesti*) <Riestuwas> Lex 103a;
- vok. N+N dūrinys *Zaun-könig* ‚karetaitė, traškutis (paukštis)‘ (← *Zaun* ‚tvora, aptvaras‘ + *König* ‚karalius‘) <Zaunkönig> ir lie. priesagos *-ėlis* vedinys *karalėlis* (← *karalius*) <Karalelis> Lex 108a;
- vok. A+N dūrinys *Flach-feld* ‚lygus laukas‘ (← *flach* ‚lygus, plokščias‘ + *Feld* ‚laukas‘) <Flachfeld> ir lie. priesagos *-uma* vedinys *lyguma* (← *lygus*) <Lyguma> Lex 36a;
- vok. A+N dūrinys *Ober-stelle* ‚aukštesnioji institucija‘ (← *ober* ‚viršutinis, aukščiausias‘ + *Stelle* ‚padėtis, vieta, įstaiga‘) <Oberstelle> ir lie. priesagos *-ybė* vedinys *vyriausybė* (← *vyriausias*) <Wyrausybe> Lex 65a;
- vok. V+N dūrinys *Find-geld* ‚radybos‘ (← *finden* ‚rasti‘ + *Geld* ‚pinigai‘) <Findgeld> ir lie. priesagos *-ybos* vedinys *radybos* (← *rasti*) <Radybos> Lex 36;
- vok. V+N dūrinys *Folg-e-magd* ‚lydėtoja, pasekėja‘ (← *folgen* ‚sekti‘ + IF *-e-* + *Magd* ‚mergina, samdinė‘) <Folgmagd> ir lie. priesagos *-ėjas, -a* vedinys *pasekėja* (← *pasekti*) <Passekeje> Lex 37;
- vok. V+N dūrinys *Gieß-kanne* ‚laistytuvas‘ (← *gießen* ‚laistyti, lieti, pilti‘ + *Kanne* ‚ąsotis, puodynė‘) <Gießkanne> ir lie. priesagos *-uvas* vedinys *laistuvvas* (← *laistyti*) <Laistuwas> Lex 42a;
- vok. V+N dūrinys *Gluck-henne* ‚perekšlė višta‘ (← *glucken* ‚kvaksėti, kudakuoti (apie vištą)‘ + *Henne* ‚višta‘) <Gluckhenne> ir lie. priesagos *-ėklė* vedinys *perekklė* (← *perėti*) <Perekle> Lex 43a;
- vok. V+N dūrinys *Polter-geist* ‚triukšmadarys‘ (← *poltern* ‚bildėti, rinkauti‘ + *Geist* ‚dvasia‘) <Poltergeist> ir lie. priesagos *-ūnas* vedinys *bildūnas* (← *bildėti*) <Bildunas> Lex 68;
- vok. V+N dūrinys *Sä-e-paudel* ‚sėtuvė‘ (← *säen* ‚sėti‘ + IF *-e-* + *Paudel* ‚iš medžio žievės padarytas indas biralamams laikyti‘) <Säepundel²> ir liet. priesagos *-uvė* vedinys *sėtuvė* (← *sėti*) <Setuwe> Lex 72a;
- vok. V+N dūrinys *Schelt-wort* ‚keiksmožodis, keikimas‘ (← *schelten* ‚bariti, plūsti‘ + *Wort* ‚žodis‘) <Scheltwort> ir lie. priesagos *-imas* vediniai

² Žodyno faksimilėje transliteruotas antrasis dūrinio <Säepundel> dėmuo <Pundel> turėtų būti *Paudel*.

koliojimas (← *kolioti*) ir *lojojimas* (← *lojoti*) <Kolojimas, Lojojimas>
Lex 74a;

vok. V+N dūrinys *Tauf-mahl* ‚krikštynų puota‘ (← *taufen* ‚krikštyti‘ +
Mahl ‚valgis, maistas‘) <Tauffmahl> ir lie. priesagos *-ynos* vedinys
krikštynos (← *krikštyti*) <Krikštynos> Lex 86a.

1 diagrama. **Lex vokiečių kalbos dūrinių lietuviški atitikmenys (derivatai)**

Pasitaiko atvejų, kai lietuviškoje Lex dalyje vartojama svetima priesaga ar darybos pamatas, plg.:

vok. N+N dūrinys *Glocke-n-turm* ‚varpinė‘ (← *Glocke-n* ‚varpų‘ gen. pl. + *Turm* ‚bokštas‘) <Glockenthurm> ir priesagos sl. *-nyčia* vedinys
varpnyčia (← *varpas*) <Warpnčia> Lex 43;

vok. A+N dūrinys *Glatt-eis* ‚lijundra, apšalas‘ (← *glatt* ‚lygus, slidus‘ +
Eis ‚ledas‘) <Gladeyß> ir priesagos sl. *-inyčia* vedinys *ledinyčia* (←
ledas) <Ledddincze> Lex 43;

vok. N+N-er dūrinys *Baum-gärtner* ‚sodininkas‘ (← *Baum* ‚medis‘ +
Gärtn-er ‚sodininkas‘ ← *Garten* ‚sodas‘) <Baumgärtner> ir priesagos
-ininkas vedinys *čiepininkas* ‚sodininkas‘ (← sl. *čiepas* ‚iškiepytas me-
delis, skiepas‘) <Czepininkas> Lex 13;

vok. N+N dūrinys *Bruder-s-tochter* ‚dukterėčia‘ (← *Bruder-s* ‚brolio‘
gen. sg. + *Tochter* ‚duktė‘) <Bruerntochter> ir priesagos sl. *-yčia* ve-
dinys *brolyčia* (← *brolis*) <Brolycze> Lex 20;

vok. N+N dūrinys *Hochzeit-leute* ‚vestuvių dalyviai, svečiai‘ (← *Hochzeit*
‚vestuvės‘ + *Leute* ‚svečiai‘) <Hochzeitleut> ir priesagos *-ininkas*

vedinys *svodbininkas* ‚vestuvių dalyvis‘ (← sl. *svodba* ‚vestuvės‘) <Swodbininkas> Lex 50a;

vok. N+N dūrinys *Sand-uhr* ‚smėlio laikrodis‘ (← *Sand* ‚smėlis‘ + *Uhr* ‚laikrodis, valanda‘) <Sanduhr> ir priesagos *-ininkas* vedinys *stundininkas* ‚laikrodis‘ (← germ. *stunda* ‚valanda‘) <Stundinninkas> Lex 72a.

Beveik penkis kartus mažiau Lex randama vokiškųjų sudurtinių daiktavardžių atitikmenų, kurie yra lietuvių kalbos galūnių vediniai³ (žr. 1 diagramą), plg.:

vok. N+N-er dūrinys *Fass-bind-er* ‚kubilų dirbėjas‘ (← *Fass* ‚statinė‘ + *Bind-er* ‚rišėjas‘ ← *binden* ‚(su)rišti‘) <Faßbinder> ir lie. galūnės *-us* vedinys *kubilius* (← *kubilas*) <Kubillus> Lex 34a;

vok. N+N *Geifer-maul* ‚seilius‘ (← *Geifer* ‚seilės‘ + *Maul* vlg. ‚snukis‘) <Geiffermaul> ir lie. galūnės *-(i)us* vedinys *seilius* (← *seilės*) <Seilus> Lex 40a;

vok. N+N dūrinys *Kupfer-schmied* ‚varkalys, varininkas‘ (← *Kupfer* ‚varis‘ + *Schmied* ‚kalvis‘) <Kupfferschmied> ir lie. galūnės *-us* vedinys *katilius* (← *katilas*) <Katillus> Lex 56a;

vok. A+N dūrinys *Kahl-kopf* ‚plikis, plikagalvis‘ (← *kahl* ‚plikas‘ + *Kopf* ‚galva‘) <Kahlkopff> ir lie. galūnės *-is* vedinys *plikis* (← *plikas*) <Plikis> Lex 52a;

vok. A+N dūrinys *Kraus-kopf* ‚garbanius, garbangalvis‘ (← *kraus* ‚garbanotas‘ + *Kopf* ‚galva‘) <Kraußkopff> ir lie. galūnės *-us* vedinys *garbinuočius* (← *garbinuotas*) <Garbinûczus> Lex 55a;

vok. A+N dūrinys *Sauer-teig* ‚raugas‘ (← *sauer* ‚rūgštus‘ + *Teig* ‚tešla‘) <Sauerteig> ir lie. galūnės *-as* vedinys *raugas* (← *raugti*) ‚Raugas> Lex 73;

vok. P+N dūrinys *Unter-bett* ‚čiužinys‘ (← *unter* ‚po‘ + *Bett* ‚lova‘) <Unterbett> ir lie. galūnės *-as* vedinys *paklotas* (← *pakloti*) <Paklodos> Lex 100;

vok. V+N dūrinys *Aufwasch-tuch* ‚mazgotė‘ (← *aufwaschen* ‚plauti, mazgoti‘ + *Tuch* ‚skepteta, skuduras‘) <Auffwaschtuch> ir lie. galūnės *-ė* vedinys *mazgotė* (← *mazgoti*) <Mazgote> Lex 10;

vok. V+N dūrinys *Aufwasch-wasser* ‚pamazgos‘ (← *aufwaschen* ‚mazgoti, plauti‘ + *Wasser* ‚vanduo‘) <Auffwaschwaßer> ir lie. galūnės *-os* vedinys *pamazgos* (← *pamazgoti*) <Pamasgos> Lex 10.

³ Galūnių formantus S. Ambrazas (2000, 48 tt.) vadina darybinėmis galūnėmis.

Daug mažiau, t. y. apie 11 procentų vediniais išverstų į lietuvių kalbą voikiškųjų kompozitų, Lex randama priešdėlių derivatų (žr. 2 diagramą), įskaitant ir hibridinius žožius, plg.:

vok. N+N-ung dūriny *Abend-dämmer-ung* ‚sutema, prieblanda‘ (← *Abend* ‚vakaras‘ + *Dämmer-ung* ‚prieblanda, sutemos‘ ← *dämmern* ‚temti‘) <Abenddemmerung> ir lie. priešdėlio *apy-* vedinys *apytamsė* (← *tamsa*) <Apitamse> Lex 2;

vok. N+N dūriny *Tisch-lade* ‚stalčius‘ (← *Tisch* ‚stalas‘ + *Lade* ‚stalčius‘) <Tischlade> ir lie. priešdėlio *pa-* vedinys *pastalė* (← *stalas*) <Pastale> Lex 87a;

vok. V+N dūriny *Fast-nacht* ‚Užgavėnės‘ (← *fasten* ‚pasninkauti‘ + *Nacht* ‚naktis‘) <Fastnacht> ir priešdėlio *už-* vedinys *Užgavėnės* (← sl. *gavėnia*) <Uzgawenes> Lex 34a;

vok. V+N dūriny *Pfleg-e-sohn* ‚išsūnis‘ (← *pflegen* ‚rūpintis, globoti‘ IF -e- + *Sohn* ‚sūnus‘) <Pfleghesohn> ir lie. priešdėlio *iš-* vedinys *išsūnis* (← *sūnus*) <Išsūnis> Lex 67a;

vok. V+N dūriny *Schieb-lade* ‚stumdoma dėžė‘ (← *schieben* ‚stumti‘ + *Lade* ‚stalčius, skrynja‘) <Schieblade> ir lie. priešdėlio *pa-* vedinys *pastalė* (← *stalas*) <Pastale> Lex 75;

vok. P+N dūriny *Gegen-wind* ‚priešinis vėjas‘ (← *gegen* ‚prieš‘ + *Wind* ‚vėjas‘) <Gegenwind> ir lie. priešdėlio *prieš-* vedinys *priešvėja* (← *vėjas*) <Priešweja> Lex 40;

vok. P+N dūriny *Nach-hochzeit* ‚vaišės po vestuvių‘ (← *nach* ‚po‘ + *Hochzeit* ‚vetuvės‘) <Nachhochzeit> ir priešdėlio *pa-* vedinys *pasvodbis* (← sl. *svodba* ‚vestuvės‘) <Pasvodbis> Lex 63a;

vok. P+N dūriny *Vor-hof* ‚prieškiemis‘ (← *vor* ‚prieš‘ + *Hof* ‚kiemas‘) <Vorhoff> ir lie. priešdėlio *pri[e]-* vediniai *privartė* (← *vartai*) ir *priangė* (← *anga*) <Priwarte, Prianga> Lex 102.

Kartais dūriniai į lietuvių kalbą verčiami vediniais su keliais darybiniais afiksais – skirtingomis priesagomis arba galūnių ir priešdėlių dariniais, plg.:

vok. N+N-e dūriny *Grund-fest-e* ‚pagrindas, pamatas, t. y. tai, kas tvirta‘ (← *Grund* ‚gruntas, žemė, pagrindas‘ + *Fest-e* ‚tvirtumas‘ ← *fest* ‚tvirtas‘) <Grundfeste> ir lie. priesagų *-umas*, *-ybė* vediniai *tvirtumas*, *tvirtybė* (← *tvirtas*) <twirtumas, twirtybe> Lex 44a;

vok. V+N dūriny *Deck-bett* ‚patalai‘ (← *decken* ‚(už)dengti‘ + *Bett* ‚lova‘) <Deckbette> ir lie. galūnės *-as* bei priesagos *-alas* vediniai *priklotas* (← *prikloti*), *uždangalas* (← *uždengti*) <Priklodas, Uzdangalas> Lex 23;

- vok. N+N dūrinys *Jagd-hund* ‚medžioklinis šuo‘ (← *Jagd* ‚medžioklė‘ + *Hund* ‚šuo‘) <Jagthund> ir lie. priesagų *-ikas*, *-išius* vediniai *skalikas*, *skališius* (← *skalyti*) <Skallikas, Skallišus> Lex 51a;
- vok. N+N dūrinys *Knie-band* ‚kojinės raištis, rišamas žemiau kelio, ke-liaraištis‘ (← *Knie* ‚kelis‘ + *Band* ‚juosta, raištis‘) <Knieband> ir lie. priešdėlio *pa-* bei priesagos *-uvas*, *-ai* vediniai *pakelės* (← *kelis*), *rištu-vai* (← *rišti*) <Pakėles, Rištuvos> Lex 54a;
- vok. A+N dūrinys *Rot-kohl* ‚raudonlapis kopūstas‘ (← *rot* ‚raudonas‘ + *Kohl* ‚kopūstas‘) <Rothdohl⁴> ir lie. galūnės *-is*, *-iai* bei priesagos *-inė* vediniai *mėlyniai* (← *mėlynas*), *griežtinė* (← *griežtis* ‚(tokia daržovė)‘) <Melynei, Griežtinne> Lex 71a.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad beveik 30% Lex vokiečių kalbos sudurtinių daiktavardžių atitinka lietuviškieji vediniai. Atveju, kai C ir B vokiškasis dūrinys į lietuvių kalbą verčiamas derivatu užfiksuota mažiau (atitinkamai 25,8% C ir 19,2% B) (žr. Stundžia, Jarmalavičius 2019, 69). Analizuotuose šaltiniuose lietuviškiems atitikmenims būdingas sufiksacijos darybos būdas (Lex apie 74% žodžių), tuo tarpu galūnių ir priešdėlių vediniai yra retesni (plačiau žr. Stundžia, Jarmalavičius 2019, 69–72, 74–80).

2.3 Lex vokiškųjų dūrinių atitikmenys lietuvių kalbos sudurtiniai daiktavardžiai

Lex apie 10% vokiečių kalbos daiktavardžių dūrinių turi lietuviškus sudurtinius atitikmenis (žr. 1 lentelę). Žodyne užfiksuoti lietuvių kalbos kompozitai dažniausiai yra N+N tipo žodžiai ir yra sudaryti iš abiejų indigenių dėmenų arba vienas jų gali būti kalboje paplitęs skolinys, plg.:

- vok. N+N dūrinys *Axt-helm* ‚kirvio kotas‘ (← *Axt* ‚kirvis‘ + *Helm* ‚kotas‘) <Axenhelm> ir lie. N+N dūrinys *kirv-a-kotis* (← *kirvis* + IF *-a-* + *kotas*) <Kirwakotis> Lex 12;
- vok. V+N dūrinys *Back-trog* ‚lovys (indas) duonai maišyti‘ (← *backen* ‚kepti‘ + *Trog* ‚lovys‘) <Backtrog> ir lie. N+N dūrinys *duon-kubilyš* (← *duona* + sl. *kubilas*) <Dūnkubilis> Lex 12a;
- vok. N+N dūrinys *Braut-lied* ‚vestuvių giesmė‘ (← *Braut* ‚nuotaka, jaunoji‘ + *Lied* ‚daina, giesmė‘) <Brautlied> ir lie. N+N dūrinys *mart-giesmė* (← *marti* + *giesmė*) <Mart=Giesme> Lex 19a;

⁴ Lex vok. dūrinio <Rothdohl> antrasis dėmuo <Dohl>, matyt, bus neteisingai užrašytas, reikėtų jį traktuoti kaip žodį *Kohl*, reiškiantį kopūstą.

- vok. N+N dūrinys *Büttel-knecht* ‚budelio tarnas‘ (← *Büttel* ‚budelis‘ + *Knecht* ‚tarnas‘) <Buttelknecht> ir lie. N+N dūrinys *budel-bernis* (← germ. *budelis* + *bernas*) <Budelbernis> Lex 21;
- vok. N+N dūrinys *Kreuz-weg* ‚kryžkelė‘ (← *Kreuz* ‚kryžius‘ + *Weg* ‚kelias‘) <Creuzweg> ir lie. V+N dūrinys *grįž-kelis* (← *grįžti* + *kelias*) <Grißkelis> Lex 22;
- vok. Num+N dūrinys *Ein-horn* ‚vienaragis‘ (← *ein(s)* ‚vienas‘ + *Horn* ‚ragas‘) <Einhorn> ir lie. Num+N dūrinys *vien-ragis* (← *vienas* + *ragas*) <Wienraggis> Lex 28;
- vok. N+N dūrinys *Erd-beeren* pl. ‚žemuogės‘ (← *Erde* ‚žemė‘ + *Beeren* pl. ‚uogos‘) <Erdbeeren> ir lie. N+N dūrinys *žem-uogės* (← *žemė* + *uoga*) <Zemûges> Lex 31;
- vok. N+N dūrinys *Farb-haus* ‚dažymo namai, dažykla‘ (← *Farbe* ‚spalva, dažai‘ + *Haus* ‚namas‘) <Farbhauß> ir lie. N+N dūrinys *kros-butis* (← sl. *krosas* ‚dažai‘ + *butas*) <Kros=buttis> Lex 34a;
- vok. N+N dūrinys *Fisch-meister* ‚specialistas, prižiūrėjęs žvejybą Kuršių mariose‘ (← *Fisch* ‚žuvis‘ + *Meister* ‚meistras, specialistas‘) <Fischmeister> ir lie. N+N dūrinys *žuv-mistras* (← *žuvis* + sl. *mistras* ‚meistras‘) <Zuwmistras> Lex 36;
- vok. A+N dūrinys *Vorder-teil* ‚pirmagalys, vežimo priekinė dalis‘ (← *vorder* ‚priekinis‘ + *Teil* ‚dalis‘) <Vordertheyl> ir lie. Num+N dūrinys *pirm-galis* (← *pirmas* + *galas*) <Pirmgallis> Lex 101a;
- vok. N+N dūrinys *Horn-geld* ‚galvijų mokestis‘ (← *Horn* ‚ragas‘ + *Geld* ‚pinigas‘) <Horngeld> ir lie. N+N dūriniai *rag-pinigai* (← *ragas* + germ. *pinigai*), *band-pinigai* (← *banda* + germ. *pinigai*) <Ragpennigai, Bandpennigai> Lex 51;
- vok. N+N dūrinys *Land-straße* ‚vieškelis‘ (← *Land* ‚žemė, kraštas‘ + *Straße* ‚gatvė, kelias‘) <Landstraße> ir lie. A+N dūrinys *vieš-kelis* (← *viešas* + *kelias*) <Wießkelis> Lex 57;
- vok. N+N dūrinys *Mist-leiter* ‚mėšlavežio vežimo gardis‘ (← *Mist* ‚mėšlas‘ + *Leiter* čia: ‚medinė vežimo dalis‘) <Mistleiter> ir lie. N+N dūrinys pl. *šūd-leiterės* (← vlg. *šūdas* + germ. *leiterės*) <Szudleiteres> Lex 61a;
- vok. N+N dūrinys *Ratze-n-pulver* ‚žiurkių nuodai, arsenas‘ (← *Ratze-n* ‚žiurkių‘ gen. pl. + *Pulver* ‚milteliai‘) <Razepulver> ir lie. N+N dūrinys pl. *žiurk-žolės* (← *žiurkė* + pl. *žolės*) <Zurkboles> Lex 69a;
- vok. A+N dūrinys *Rot-bart* ‚rudabarzdis‘ (← *rot* ‚raudona‘ + *Bart* ‚barzda‘) <Rothbart> ir lie. A+N dūrinys *rud-barzdis* (← *ruda* + *barzda*) <Rutbarzdis> Lex 71a;

vok. V+N dūrinys *Steig-riemen* ‚balno kilpa, į kurią įstatoma koja jojant‘ (← *steigen* ‚lipti, kopti‘ + *Riemen* ‚diržas‘) <Steigrieme> ir lie. N+N dūrinys *kilp-saitis* (← *kilpa* + *saitas*) <Kilpsaitis> Lex 83a.

Kaip pastebi V. Urbutis, dūrybos svarba dabartinėje lietuvių kalbos daiktavardžių kategorijoje yra maždaug tokia pat, kaip ir galūnių darybos daiktavardžių (1965, 437). Konstatuota, kad tik 9,7% Lex vokiečių kalbos kompozitų turi sudurtinius lietuviškus atitikmenis, t. y. 4,5% mažiau nei galūnių derivacijos žodžių. Panašus abiejų kalbų dūrinių santykis nustatytas ir kituose šaltiniuose: C lietuviškoje žodyno dalyje sudurtinių žodžių atitikmenų yra 9,2%, o B – 9,4% (žr. Stundžia, Jarmalavičius 2019, 69).

2.4 Kiti vokiškųjų dūrinių Lex lietuvių kalbos atitikmenys

Kaip jau buvo užsiminta, vokiečių kalbos kompozitai gali turėti kelis lietuviškus atitikmenis. Žodyne dūrinys gali būti išverstas paprastuoju žodžiu ir vediniu ar žodžių junginiu, vediniu ir dūriniu, rečiau sintagma ir vediniu ar dūriniu. Retą atvejį iliustruoja vos keli pavyzdžiai, kai vokiečių kalbos dūriniui pateikiamas trejopas vertimas į lietuvių kalbą simpliciija, sintagma ir derivatu.

Minėtų atvejų didesniąją dalį sudaro vokiečių kalbos sudurtiniai daiktavardžiai, kurie į lietuvių kalbą išversti vediniais ir paprataisiais žodžiais (žr. 1 lentelę), plg.:

vok. V+N dūrinys *Brat-wurst* ‚kepta dešra‘ (← *braten* ‚kepti‘ + *Wurst* ‚dešra‘) <Bratwurst> ir paprastasis žodis sl. *kilbasas* ‚dešra‘ bei lie. priesagos *-inė* vedinys raumeninė (← *raumuo*) <Kilbasas, Raumeninė> Lex 19s;

vok. N+N dūrinys *Dienst-bote* ‚tarnas, pasiuntinys‘ (← *Dienst* ‚tarnyba, tarnavimas‘ + *Bote* ‚pasiuntinys‘) <Dienstbote> ir paprastasis žodis sl. *slūginė* bei lie. priesagos *-aitė* vedinys *tarnaitė* (← *tarnas*) <Sluginne, Tarnaitė> Lex 23a;

vok. N+N dūrinys *Eid-schwur* ‚priesaika‘ (← *Eid* ‚priesaika‘ + *Schwur* ‚priesaika, pasižadėjimas‘) <Eydschwur> ir lie. priesagos *-imas* vedinys *prisiekimas* (← *prisiekti*) bei paprastasis žodis sl. *prisiega* ‚priesaika‘ <Prisiekimas, Prisiega> Lex 33a;

vok. N+N dūrinys *Gott-es-acker* ‚kapinės‘ (← *Gott-es* ‚Dievo‘ gen. sg. + *Acker* ‚laukas‘) <Gottesacker> ir lie. priesagos *-inės* vedinys *kapinės* bei paprastasis žodis *kapai* <Kapines, Kapai> Lex 43a;

vok. N+N dūrinys *Haupt-kissen* ‚priegalvis, pagalvis‘ (← *Haupt* ‚galva‘ + *Kissen* ‚pagalvė‘) <Hauptkißen> ir lie. priešdėlio *prie-* vedinys *prie-*

- galvis* (← *galva*) bei paprastieji žodžiai sl. *paduška* ‚pagalvė‘, *peryna* ‚patalai‘ <Priegalwis, Paduszka, Peryna> Lex 46a;
vok. N+N dūriny *Nest-ei* ‚padėlis‘ (← *Nest* ‚lizdas‘ + *Ei* ‚kiaušinis‘) <Nestey> ir lie. priesagos *-ėlys* vedinys *padėlys* (← *padėti*) bei paprastasis žodis *pautas* <Padelys, Pauts> Lex 64a;
Vok. N+N dūriny *Nord-wind* ‚šiaurys, žiemys‘ (← *Nord* ‚šiaurė‘ + *Wind* ‚vėjas‘) <Nordwind> ir lie. paprastasis žodis *šiaurė* ir galūnės *-ys* vedinys *žiemys* (← *žiema*) <Baure, Ziemys> Lex 65;
vok. N+N dūriny *Schaf-stall* ‚avidė‘ (← *Schaf* ‚avis‘ + *Stall* ‚tvartas‘) <Schaffstall> ir priesagos sl. *-nyčia* vedinys *avinychia* bei paprastasis žodis *gardas* <Awinycia, Gardas> Lex 73a.

Daug mažiau užfiksuota vokiškųjų kompozitų, kurių lietuvių kalbos atitikmenys yra sudurtiniai žodžiai ir vediniai (žr. 1 lentelę), plg.:

- vok. N+N dūriny *Braut-jungfer* ‚pamergė‘ (← *Braut* ‚nuotaka, jaunoji‘ + *Jungfer* ‚mergina‘) <Brautjungfer> ir lie. priesagos *-ala* vedinys *draugala* (← *draugas*) bei lie. N+N dūriny *mart-mergė* (← *marti* + *merga*) <Draugala, Mart=merge> Lex 19a;
vok. N+N dūriny *Butter-fass* ‚muštuvis, sviestmušė‘ (← *Butter* ‚sviestas‘ + *Fass* ‚statinė‘) <Butterfaß> ir lie. N+N(V)-a dūriny *sviest-muša* (← *sviestas* + *mūša* ← *mušti*) bei lie. priesagos *-uvas* vedinys *muštuvas* (← *mušti*) <Swiestmuša, Muštuwas> Lex 21;
vok. N+(N)+N dūriny *Paul-bekehrungstag* ‚Paulinės‘ (← *Paul* ‚Paulius‘ + *Bekehrung-s-tag* ‚atsivertimo diena‘ ← *Bekehrung* ‚atsivertimas (į kitą religiją)‘ + IF *-s-* + *Tag* ‚diena‘) <Paulbekehrungstag> ir lie. Adv+N dūriny *pusiau-žiemis* (← *pusiau* + *žiema*) bei priesagos *-inė* vedinys *Paulinė* (← *Paulius*) <Pussiauzemis, Paulinne> Lex 67;
vok. N+N dūriny *Rat-s-herr* ‚tarybos narys, patarėjas‘ (← *Rat-s* ‚tarybos‘ gen. sg. + *Herr* ‚ponas‘) <Rathsherr> ir priesagos *-ininkas* vedinys *rodininkas* ir N+N dūriny *rod-ponis* (← sl. *roda* ‚patarimas‘ + sl. *ponas*) <Rodininkas, Rodpons> Lex 69a;
vok. N+N dūriny *Säge-späne* pl. ‚pjuvenos‘ (← *Säge* ‚pjūklas‘ + *Span* ‚drožlė, skiedra‘) <Sägspän> ir lie. priesagos *-lės* vedinys *drožlės* bei N+N dūriny *žiog-pjaujai* (← germ. *ziogē* ‚pjūklas lentoms iš rąstų pjauti‘ + *pjaujai* ‚matyt, tai, kas byra pjaunant medieną pjūklui‘ ← *pjauti*) <Drozles, Zogpjaujei> Lex 72a.

Itin retais pavyzdžiais lietuviškoje Lex dalyje paliudyti atvejai, kai vokiečių kalbos dūrinius atitinka žodžių junginiai ir vediniai ar dūriniai, taip pat vokiškieji kompozitai gali būti išversti trejopai: sintagmomis, simplicijomis ir derivatais (žr. 1 lentelę), plg.:

vok. N+N dūrinys *Augst-zeit* ‚pjūties metas‘ (← *Augst* ‚pjūtis‘ + *Zeit* ‚metas‘) <Augstzeit> ir žodžių junginys *pjūties česas* bei priesagos *-vė* vedinys *pjūvė* (← *pjauti*) <Pjūties česas, pjuve> Lex 10;

vok. N+N dūrinys *Grund-suppe* ‚nuosėdos, tirščiai‘ (← *Grund* ‚pagrindas‘ + *Suppe* ‚sriuba; purvas‘) <Grundsuppe> ir lie. priešdėlio *pa-* vedinys *padugnės* (← *dugnas*) bei žodžių junginys *nuosėdos storos* <Padugnes, Nusedas storas> Lex 44a;

Vok. N+N dūrinys *Bruder-kinder* pl. ‚brolių vaikai‘ (← *Bruder* ‚brolis‘ + *Kinder* pl. ‚vaikai‘) <Bruderkinder> ir lie. žodžių junginys *brolių vaikai* bei lie N+N dūrinys *bro-ia-vaikai* (← *brolis* + IF *-ia-* + pl. *vaikai*) <Broļu Waikai, Brolewaikai> Lex 20;

Vok. A+N dūrinys *Frei-stadt* ‚laisvasis miestas‘ (← *frei* ‚laisvas‘ + *Stadt* ‚miestas‘) <Freystadt> ir A+N dūrinys *val[n]-a-miestis* (← sl. *valnas* ‚laisvas, nepriklausomas‘ + IF *-a-* + *miestas*) bei žodžių junginys *valnybės miestas* <Walamiestis, Walnybes Miestas> Lex 37a;

Vok. P+N dūrinys *An-gesicht* ‚veidas‘ (← *an* ‚ant, prie‘ + *Gesicht* ‚veidas‘) <Angesicht> ir lie. papratis žodis *veidas*, galūnės *-is* vedinys *gymis* (← *gimti*) bei sintagma *į veidą tarsi* <Weidas, Gimis, Y Weida tarriti> Lex 6;

Vok. N+N dūrinys *Hure-n-kind* ‚kekšės vaikas, pavainikis‘ (← *Hure-n* ‚kekšių‘ gen. pl. + *Kind* ‚vaikas‘) <Hurenkind> ir priešdėlio *iš-* vedinys *iškekšinis* (← *kekšinis*), sintagma *kekšės iš gimęs* bei papratis žodis sl. *bostras* ‚pavainikis‘ <İkkekbinnis, Kekšes iš gimmes, Bostras> Lex 51a.

3. Išvados

1. Vyraujantys Lex vokiškųjų daiktavardžių dūrinių atitikmenys yra paprastieji žodžiai ar žodžių junginiai. Vokiečių kalbos kompozitus atitinkančių vedinių žodyne užfiksuota beveik perpus mažiau, tuo tarpu vokiečių kalbos sudurtinius daiktavardžius atitinkantys lietuvių kalbos dūriniai sudaro tik apie dešimtadalį atitkmenų. Lex vokiečių kalbos kompozitai gali turėti kelis į lietuvių kalbą išverstus atitikmenis: paprastuosius žodžius ir vedinius, vedinius ir dūrinius, rečiau žodžių junginius ir vedinius ar dūrinius. Labai retai vokiškuosius dūrinius žodyno lietuviškoje dalyje atitinka paprastieji daiktavardžiai, vediniai

ir žodžių junginiai, o šią darybinę atitikmenų sandarą iliustruoja vos keli pavyzdžiai.

2. Žodžių darybos požiūriu Lex lietuvių kalbos daiktavardžių derivatai atitinka 29,7% vokiškųjų dūrinių, iš kurių didžioji lietuvių kalbos žodžių dalis yra priesagų vediniai (73,7%) su indigeniais ir skolintais darybos afiskais. Retesni yra vokiškųjų sudurtinių žodžių atitikmenys galūnių ir priešdėlių vediniai, sudarantys atitinkamai 15,4% ir 10,9% visų atitikmenų. Lex 9,7% vokiečių kalbos daiktavardžių dūrinių turi lietuviškus sudurtinius atitikmenis. Lietuvių kalbos kompozitai dažniausiai yra N+N tipo žodžiai ir yra sudaryti iš abiejų indigenių dėmenų arba vienas jų gali būti anuometinėje kalboje paplitęs skolinys.
3. C ir B, taip pat Lex vokiečių kalbos sudurtinius daiktavardžius dažniausiai atitinka paprastieji žodžiai ar žodžių junginiai, sudarantys nuo 57,7% (Lex) ir 65% (C) iki 71,4% (B) visų atitikmenų. Vokiečių kalbos dūrinius atitinkančių lietuviškų derivatų skaičius lyginamuose šaltiniuose įvairuoja nuo 19,2% (B) ir 25,8% (C) iki 29,7% (Lex), tuo tarpu vokiškuosius dūrinius atitinkančių lietuvių kalbos kompozitų santykis žodynuose yra beveik toks pat (C 9,2%, B 9,4%, Lex 9,7%).

SUTRUMPINIMAI

A – adjectivum, būdvardis	Num – numerale, skaitvardis
Adv – adverbium, prieveiksmis	pl. – pluralis, daugiskaita
B – Jokūbo Brodovskio žodynas	plg. – palyginkime
C – Clavis Germanico-Lithvana	sg. – singularis, vienskaita
gen. – genitivus, kilmininkas	sl. – slavizmas
germ. – germanizmas	V – verbum, veiksmažodis
IF – interfixus, jungiamasis elementas	vlg. – vulgariai
lie. – lietuvių, lietuviškai	vok. – vokiečių, vokiškai
N – Nomen, daiktavardis	žr. – žiūrėti

ŠALTINIAI

Čepienė, Nijolė 2019, *XVI–XXI a. lietuvių kalbos germanizmų ir jų darinių žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

DWB – *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm in 32 Teilbänden* (1854–1961). Leipzig, 1972, <http://woerterbuchnetz.de/DWB/>.

Fischbier, Hermann 1882–1883, *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* 1–2, Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin.

Lex – Vincentas Drotvinas (red.), *Lexicon Lithuanicum. Rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1987.

LKŽe – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas*, 1–20 (1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; atnaujinta versija, 2018, <http://www.lkz.lt/>.

LITERATŪRA

Ambrazas, Saulius 2000, *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Citavičiūtė, Liucija 2008, Lituaniistikos paminklų paieškos užsienio archyvuose ir mokslinėse bibliotekose, *Senoji Lietuvos literatūra* 25, 251–267.

Citavičiūtė, Liucija 2009, Įsruities apskrities bažnyčių ir mokyklų vizitacijos potvarkio *Recessus generalis* (1639) reikšmė lietuvių raštijai ir jo vykdytojas Danielius Kleinas, *Archivum Lithuanicum* 11, 9–62.

Drotvinas, Vincentas 1987, „Lexicon Lithuanicum“ – rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas: 1. „Lexicon Lithuanicum“ autorystė, 2. Grafologinis žvilgsnis į žodyną, in Idem (red.), *LEXICON LITHUANICUM rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 7–23.

Jarmalavičius, Dalius, Bonifacas Stundžia 2015: Morphologische und semantisch-syntaktische Strukturen deutscher, altpreußischer und litauischer Komposita des 15.–18. Jh.s, in Stephan Kessler, Artūras Judžentis (eds.), *Contributions to Morphology and Syntax. Proceedings of the Fourth Greifswald University Conference on Baltic Languages*, Berlin: Logos Verlag, 231–248.

Jarmalavičius, Dalius 2016, XVII a. anoniminio rankraštinio žodyno Lexicon Lithuanicum sudurtiniai vokiečių kalbos daiktavardžiai, *Acta Linguistica Lithuanica* 74, 54–67.

Jarmalavičius, Dalius, Danguolė Straižytė 2020, Disputable aspects of the historical development of constituents in German compounds, in Roma Kriaučiūnienė (red.), *Educational, Linguistic and Media Discourses*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 118–131.

Stundžia, Bonifacas, Dalius Jarmalavičius 2019, *Daiktavardžių dūryba vokiškuose XVII–XVIII a. baltų kalbų žodynuose*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Urbutis, Vincas 1965, Daiktavardžių daryba, in Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos gramatika* 1, Vilnius: Mintis, 251–473.

Urbutis, Vincas 1990 (rec.), *Lexicon Lithuanicum*. Rankraštinis XVII a. vokiečių-
lietuvių kalbų žodynas, 1987, *Baltistica*, 26(2), 183–189.

Urbutis, Vincas 2009, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų
leidybos institutas.

Dalius JARMALAVIČIUS
Vilniaus universitetas
Vokiečių filologijos katedra
Universiteto g. 5
LT-011131 Vilnius
Lithuania
[dalius.jarmalavicius@flf.vu.lt]

